

Minimalni etični standard za spraševanje vesti

Uredništvo Slovenskega časa se je v okviru nedavnega evropskega dneva spomina na žrtve vseh totalitarnih in avtoritarnih režimov (objavljali smo ga 23. avgusta) odločilo za objavo Izjave Slovenske akademije znanosti in umetnosti o kršitvah človekovih pravic v Sloveniji po drugi svetovni vojni z datumom 2. junija 2009 (besedilo za interno razpravo na SAZU so najprej objavili v programski knjižici posveta Slovenska sprava, ki ga je SAZU priredila 24. junija letos). Sam sem predlagal, da bi v zborniku tega posveta objavili tudi dokumente dr. Jožeta Trontelja, ki se je kot predsednik akademije zelo zavzemal, da bi SAZU izjavo sprejela.

Izjava ima še danes aktualno sporočilo, zato je prav, da pride do čim širše javnosti. Natančneje bi sicer lahko v njej zapisali nekatere pravne opredelitve, dodali nekatera od takrat odkrita dejstva, tudi nekatere sodbe, ki so se na podlagi vsega, kar se je zvedelo, zgodilo, spremenilo v dobrem desetletju, bi bilo mogoče dopolniti.

Danes vemo, da je izjavo minirala skupina nekaj akademikov. Niso mogli dojeti, da izjava govori o povojnih kršitvah človekovih pravic v Sloveniji in ni podrejena njihovim mitom. V skladu s sprevrženim pojmom sprave so hoteli uveljaviti svoje poglede, po katerih je sprava mogoča samo, če partizansko gibanje ostane nedotaknjeno, osvobodilno in zmagovito.

Dr. Jože Trontelj Foto: Tatjana Splichal

Jože Trontelj je v enem svojih pisem tem akademikom zapisal, da za »opredelitev ni bistveno ozadje dejanja, ampak dejanje samo. Ne sprašujemo se po olajševalnih okoliščinah, ker tudi ne razsojamo o (neizrečeni) kazni. Radi bi samo opredelili dejanja, ki v nobenih okoliščinah niso sprejemljiva, pa so se Slovencem vseeno zgodila, in to v strahotni masovnosti. /.../

Strašna napaka je iskati opravičila za Kajново ravnanje. Govorim o vrednostnem ocenjevanju, torej o etiki. Ne mešam tega s psihologijo, ne z vero,

ne s Cerkvijo, ne s politiko. Rad pa bi poudaril, da se mi zdi izjemno pomembno, da je zločin brezpogojno obsojen. /.../

Sistematičnega zločina oblasti nad vojnimi ujetniki in nemočnim lastnim prebivalstvom v času, ko bi morali veljati zakoni, ne more upravičiti nič in nihče. To je skrajno hudodelstvo, neprimerljivo z medvojnimi zločini. Legitimno je, da ga poskušajo s političnimi, psihološkimi ali drugimi mehanizmi razložiti oz. pojasniti znanstveniki – zgodovinarji, kot ste Vi, psihologi, filozofi in politiki. Te razlage pa nimajo nobenega mesta v etični, humanistični, vrednostni oceni.

V skladu s sprevrženim pojmom sprave so nekateri akademiki hoteli uveljaviti svoje poglede, po katerih je sprava mogoča samo, če partizansko gibanje ostane nedotaknjeno, osvobodilno in zmagovito.

Če bi to le poskušali sföriti, bi zagrešili nedopustno relativiziranje. Iskanje krivde ali sokrivde na strani žrtev je v luči pošastnosti zločina in skrajne zlorabe oblasti etična zabloda.«

Trontelj se je po reakcijah titofilnih trdorokcev med akademiki zavedel, da izjave take, kot je bila napisana, SAZU ni sposobna sprejeti s suvereno večino. Zato je razmišljal o tem, »da bi se SAZU morda lahko zedinila vsaj o etičnem minimumu, pod katerega ne bi smel nihče, ne glede na motive, razloge ali okoliščine. Morda se spominjate, navedel sem nekaj mej, onstran katerih gre za nesprejemljivo, zločinsko ravnanje države in njenih legalnih struktur: Maščevanje namesto pravične kazni. Poljubno odločanje o tem, kdo bo usmrčen. Odrekanje pravice do poštenega sojenja. Organizirano, sumarično pobijanje množic ljudi, ki se ne morejo braniti. Pošastni načini izvajanja masovnih moritev, ki še danes zbujajo grozo. Sistematična skrunitev trupel umorjenih, brisanje spomina nanje, ukaz molka. Dolgoletna diskriminacija otrok in drugih članov družin pobitih. Zdelo se mi je, da zahteve po spoštovanju takega minimalnega standarda ne bi mogel izpodbijati nihče. Kdor bi jo, bi se že s tem diskvalificiral. Izjavo bi lahko celo skrčili na predstavitev in zagovor takega minimalnega etičnega standarda.«

Lahko se le strinjamo, da bi bilo sprejetje takega minimalnega etičnega standarda ustrezen temelj za bolj sproščeno spraševanje vesti v slovenski družbi.

Jože Dežman

Izjava Slovenske akademije znanosti in umetnosti o kršitvah človekovih pravic v Sloveniji po drugi svetovni vojni

Konec druge svetovne vojne se je Jugoslavija po zaslugi partizanskega narodnoosvobodilnega protiokupatorskega boja uvrstila med zmagovite zavezniške in antifašistične države. S tem je Slovenija zakoličila nove meje, ki skoraj sovpadajo z etničnimi, si ponovno zagotovila dostop do morja in postavila temelje svoje državnosti. Toda v nasprotju z zahodnimi med vojno okupiranimi državami, kamor se je nagle vračal pravni red skupaj s ponovno vzpostavljenimi demokratičnimi institucijami, je jugoslovanska nova oblast, ki jo je vodila Komunistična partija, po vzoru Sovjetske zveze in v skladu s svojo revolucionarno usmeritvijo, navzočo že med NOB, začela sistematično obračunavati s svojimi medvojnimi nasprotniki, ne da bi pri tem upoštevala najosnovnejša pravna in civilizacijska načela.

Pri tem ni šlo toliko za pobijanje pripadnikov okupatorskih vojsk, kolikor za likvidiranje »notranjega sovražnika«, predvsem medvojnih sodelavcev okupatorskih oblasti. To je bila posledica zapletenih razmerij pred, zlasti pa med drugo svetovno vojno, ko je bil slovenski narod nesrečno razklan. V tem je bila ena od kali za bratomorni medvojni spopad, v katerem so se prepletali štirje elementi. Na izhodišču je bila okupacija, ki je izzvala upravičen upor proti okupatorjem – Nemcem, Italijanom in Mađžarom. Tega pa je komunistična partija prežela z revolucijo in iz nje izvirajočim usodnim nasiljem. To je v osrednjem delu slovenskega naroda, večinsko katoliškem, povzročilo upravičen odpor, ki pa se je žal sprevrgel v kolaboracijo z okupatorjem. Čim bolj se je bližal konec vojne, tem hujši so bili spopadi med partizani in domobranci.

Največ množičnih usmrtitev je bilo zato prav po koncu vojne v maju in juniju 1945, posamične skrivne likvidacije pa so se opravljale tudi pozneje. Množične likvidacije so izvajale posebne vojaške enote slovenskih partizanov in jugoslovanske vojske, ki se je v zaključnih vojnih operacijah znašla v Sloveniji. Število brez sojenja umorjenih vrtnjenih beguncev presega število 14.000 Slovencev, na slovenskih tleh pa je bilo pobitih tudi veliko, doslej še ne natančno ugotovljeno število hrvaških, srbskih in drugih beguncev, vojakov in civilistov, Italijanov in pripadnikov nemške manjšine v Sloveniji. Poboji civilistov in pripadnikov protipartizanskih enot brez ustreznih sodnih ali kakršnih koli pravnih postopkov so bili v času, ko so bili storjeni, kazniva in protipravna dejanja, ki so kršila temeljna pravna načela civiliziranih narodov, med katera sodita

načeli krivdne odgovornosti in postopkovnosti prava. Komunistični voditelji so v vojaških osebah in civilistih, ki so jih zbirali v zaporih in koncentracijskih taboriščih, videli bodisi kolaborante in izdajalce bodisi potencialne politične nasprotnike, ki bi v zaostrenih mednarodnih odnosih in težavnih razmerah doma lahko ovirali utrjevanje nove oblasti in že začeti revolucionarni proces. Kljub temu političnemu stališču pomenijo povojni poboji s pravnega stališča huda kazniva dejanja, z moralnega vidika krute zločine, v družbeni perspektivi pa so zasejala med prebivalstvo globok strah in travme, ki so razklale in traumatizirale in boleče zaznamovale tudi naslednje generacije. Zaradi teh dejanj, za katere je odgovorno tedanje vodstvo Komunistične partije, so se po pravici čutili prizadeti in brez krivde obtoženi tudi mnogi pripadniki osvobodilnega

